

MANASTIR ŐEHİRİNDE GÜNÜMÜZDE AYAKTA OLMAYAN İKİ CAMİİ

Sevil BÜLBÜL*

Özet

Makedonya'nın güneybatısında yer alan Manastır Şehrinde Osmanlı döneminden ayakta olan toplam 12 cami mevcuttur. Bu çalışmamızın konusu olan Sungur Çavuş Bey Camii ve Kırık Camii ise yakın geçmişte Őehirleşme projesi uğruna yıkılan iki Osmanlı eserimizdir. Sungur Çavuş Bey Camisi, Balkanlarda inşa edilen en eski tarihli Osmanlı yapısıydı. Ayrıca, günümüze kadar korunabilen vakfiyesi, bu yapının Şehrin mimari gelişimi için önemli olduğunu göstermektedir. Kırık Camii, eski eser statüsünde olmasına rağmen yıkılarak yerine modern görünümlü apartmanlar inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Manastır, Cami, Sungur Çavuş Bey Camii, Kırık Camii

Abstract

12 mosques from the Otoman Era survived today in the city Bitola, located in the southwest of Macedonia. The subjects of this study, the Sungur Bey Mosque and the Kırık Mosque, are two Otoman buildings which were demolished in the recent past for the sake of urbanization projects. The Sungur Bey Mosque was the oldest architectural building from the Otoman Era in the Balkans. Its foundations, which has been preserved until today, show that it was important once for the city's architectural development. The same destiny was shared by the Kırık Mosque, although it was in the status of cultural heritage. It was demolished and modern-looking buildings were erected instead.

Keywords: Macedonia, Bitola, mosque, Sungur Bey Mosque, Kırık Mosque.

I.Giriş

Makedonya Cumhuriyetinin ikinci büyük Şehri olan Manastır, Rumeli Eyaletinin önemli bir merkezidir. Osmanlı idaresine katıldıktan kısa bir süre içinde nahiye, sancak ve vilayet merkezi olmuştur. Osmanlının son döneminde, Kolordu Komutanlığının burada konuşlandırılması sebebiyle,

* Öğr. Gör. Dr. Sevil Bülbül, Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Ankara-Türkiye, sevilbulbul@gazi.edu.tr.

şehir siyasi, iktisadi ve askeri anlamda büyük önem kazanmıştır. Manastır, Rumeli Eyaletinin önemli bir merkezi olmasıyla birlikte Türk sanatı alanında da önemli eserler vermiştir. Bunlardan bir kısmı mimari eserlerdir. Makedonya Devlet Arşivi, Türkiye Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki Tahrir Defterleri gibi çok sayıda arşiv kaynağında sözü geçen Manastır şehriyle ilgili Osmanlı dönemine ait yaklaşık 83 yapının varlığı tespit edilmiştir ancak ne yazık ki, bunlardan günümüzde sadece 27'si ayakta. Bu yapıların 12'si camidir. Günümüze kadar korunamayan mimari eserlerin büyük bir kısmı, arşiv belgelerinde sadece adı ile kayıt edilmiştir. Fakat bu yapıların nerede buldukları ve kimin tarafından yapıldıkları konusunda ne yazık ki açıklama yok. Günümüzde olmayan ve bu çalışmamızın konusu olan Sungur Çavuş Bey Camii ile Kırık Camii ise yakın geçmişte yıkılan iki mimari eserdir. Her iki mimari yapı, Makedonya Cumhuriyetinin kültür varlıkları listesinde yer alan ve kanunen korunan kültür eserleriydi. Bu nedenle Makedonya Kültür Eserleri Koruma Kurumu arşivinde bu iki mimari yapıyla ilgili fotoğraf ile çizimler mevcuttur.

Manastır şehrindeki Osmanlı Mimarisini, dolayısıyla çalışmamızın konusu olan Sungur Çavuş Bey ve Kırık Camilerini de, bir bütün olarak ele alan yazılı kaynak yoktur. Ülkemizde, Balkanlarda Osmanlı Mimarisi ile yapılan en kapsamlı çalışma E.H. Ayverdi'nin kitabıdır. (Ayverdi,1981) Ancak, bu kitapta, çalışmamızın konusu olan camilerle ilgili kısımlar özet şeklindedir.

Bunun yanı sıra Manastır şehri ile ilgili daha çok tarihi niteliğe sahip bir çalışma Mehmed Tevfik'in yayınıdır. (Mehmed Tevfik,1933) Bu yayında, şehrin önemli camileri hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Bunun yanı sıra, şehrin tarihçesi, önemli olayları ve şahsiyetleri hakkında da bazı bilgiler yer almıştır. Ancak, bu yayının en büyük sıkıntısı, şahsiyetlerin doğum ya da görev yaptıkları tarihi aralıkların ve yapıların inşa tarihlerinin hiçbir dayanağı olmadan verilmesidir.

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalının bir yüksek lisans tez çalışmasında Sungur Çavuş Bey Camisi'nden bahsedilmektedir. (Pavlov, 2001)Fakat bu çalışmada, tek kubbeli camilerin sadece mimari özelliklerinin bölgesel bir sınıflandırılması yapılmıştır.

Yabancı kaynaklar arasında bu camileri konu alan detaylı bir çalışma yoktur. Örneğin, şehrin gelişimini konu alan bir makalede, Sungur Çavuş Bey Vakfiyesinden söz edilmektedir. (Momidik,1983/84) Ancak bu bilgiler çok yetersiz. Bunun yanı sıra, şehrin önemli camilerini açıklayan bir diğer çalışmada Sungur Çavuş Bey Camisinden kısaca söz edilmiştir. (Tomovski,1956/57)

Bu çalışmamızın amacı, Manastır şehrinin göbeğinde yer almış tarihi ve mimari değerleri yüksek olan ve ne yazık ki günümüze kadar korunamamış olan bu iki eseri, kültür camiamıza tanıtmaktır. Daha doğrusu, amacımız,

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

sınırlarımız dışında kalan bu gibi diğer kültürel mirasımızın yavaşça yok olup gittiğine dikkati çekmektir.

II. Manastır Şehri'nin Coğrafi Özellikleri ve Osmanlı İdaresine Geçmesi

Manastır, Makedonya'nın kuzey-güney istikametinde uzanan "Pelagonya" isimli verimli ve geniş bir ovanın en büyük şehridir.1500 km kare genişliğinde olan bu bölge, kuzeyde Pirlepe, merkezde Manastır ve güneyde Lerin ovalarına ayrılmaktadır. (Panov,1976:35) (Resim:1) Pelagonya bölgesi batıda, Baba, Bigla, Drevnik ve Kruşova dağları, kuzeyde Dautitsa, doğuda Babuna, Kozyak, Dren, Seleçka, Nice ve güneyde Neredeska dağları ile kuşatılmıştır. (Panov,1976:35) Pelagonya bölgesinin en büyük şehri olan Manastır, ülkenin güneybatısında yer alan Baba dağının eteklerinde yer almıştır. Baba dağının en yüksek tepesi 2601 metre yüksekliğinde olan Pelister zirvesidir. Manastır'ın batısından gelen Dragor nehri, şehri ikiye bölmektedir. Şehrin kuzeyinde "Bayır" adında dört ve güneyinde "Tumbe Kafe" isimli bir tepesi vardır. Şehrin doğusunda ise Pelagonya ovası uzanmaktadır. (Dimitrov, 1998:11)

Adriyatik denizine 155 km, Ege denizine 130 km uzaklığında olan Manastır şehrinde Akdeniz iklimi mevcut olması gerekirken etrafı dağlarla çevrili olduğu için daha sert iklim hâkim sürmektedir. (Dimitrov,1998:31)

Yunanca "Manastır", Slavca "Obitel" kelimelerinden gelen şehrin ismi, bir araştırmacıya göre, etimolojik açıdan "kardeşlik" anlamındadır. (Stojanovski,1996,62) Bir diğer araştırmacı ise, bu kelimenin kökeni, İilir ile Slav kabileleriyle bağlantılı olduğunu ve her iki kökende ev, hane, ikâmet yeri anlamını ifade ettiğini belirtmektedir. (Koneski,1971:446) Osmanlılar ise şehrin etrafında bulunan kilise sayısından dolayı, şehri Manastır olarak isimlendirmişlerdir.

XIV. yüzyılın II. yarısından itibaren, Makedonya karşı koyamayacak yeni bir askeri ve siyasi gücün karşısında boyun eğecektir. Anadolu topraklarında hızlı bir şekilde ilerleyen Osmanlı ordusu özellikle 1361 yılındaki Edirne fethinden sonra Balkanlara doğru istikametlerini güçlendirecektir. 1371 ve 1372 yıllarında gerçekleşen Çirmen (Meriç) savaşlarından sonra, Osmanlıya, Makedonya ticaret yolları açılmış oldu. (Uzunçarşılı,1982:171) Tarihçilerin çoğu,1380'lerde Rumeli'ye yeni bir harekâtın başlatıldığı kanaatindedir. (Uzunçarşılı,1982:172) Bu sebeple Manastır şehri muhtemelen bu ikinci harekât esnasında yani 1380'li yıllarda Osmanlı idaresine katılmıştır. Nitekim Uzunçarşılı, H.784/M.1382'de büyük bir ordu ile Vardar nehrini geçen Timurtaş Paşa'nın, Manastır'ı ve arkasından Pirlepe'yi aldığını belirtmiştir. (Uzunçarşılı,1982:175) İnalçık, Osmanlıların 1385 yılında Via Egnatia yolunu kullanarak, Serez, Manastır ve Ohri'den geçerek Arnavutluk kıyılarına ulaştığını yazmıştır. (İnalçık, 1974:16) Tacüt Tevarih kaynağın-

da,1385 yılı net tarih olarak anılmıyorsa da, Manastır yöresinin bu tarih civarında ele geçirildiği anlaşılmaktadır. (Aruçi/Matkovski,1979:208-9)

Osmanlı tarafından ele geçirildikten sonra Manastır, devletin iskân politikasına uygun olarak kısa bir süre içinde Anadolu'dan göç eden Türk halkına kapılarını açmıştır. Manastır şehri, "Paşa Sancağının" bir nahiyesi olmuştur. (370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili Defteri,2001:1) Paşa Sancağı, Trakya'nın Gelibolu ve Çirmen sancakları dışında kalan bölgelerini ve bütün Rodop dağ grubunu, Ege kıyı bölgesini, Meriç nehri vadisi ve batı Makedonya dağ silsilesine kadar Vardar nehri vadisini içine alıyordu. (Oruç,1997:131)

Osmanlı dönemi esnasında fethedilen şehirlerin imar planlarında en önemli yapı elemanı şüphesiz ki camidir. Camilerin çevrelerinde, İslam şehirlerinin tipik özelliklerine bağlı kalan han, hamam, medrese, mektep, imaret, türbe gibi değişik yapılar yapılmıştır. Herkes için bir ibadet ve eğitim kurumu işlevi gören cami, aynı zamanda şehrin güncel konularının konuşulup tartışıldığı bir mekân olmuştur.

Osmanlı Devleti, Batı Anadolu'dan zamanla değişik mekânlara yayılmasıyla, Balkanlar'da Erken Dönem Osmanlı mimarisi adı altında sınıflandırılabilir bir mimari topluluğun oluşmasını etkilemiştir. XV. yüzyıl esnasında, Osmanlılar, Balkanlarda buldukları kiliseleri, camiye dönüştürmeleri dışında, bu bölgeler için henüz bilinmeyen farklı plan tiplerine sahip olan yeni camiler de inşa etmişlerdir.(Andrejeviç,1984:46) Bu mimari eserler, Anadolu Türk Mimarisinin bir devamı olarak kendi geleneksel çizgileri yanı sıra yerel bölgelerinin de özelliklerini yansıtır.

Manastır şehrinin yeni bir çerçeveye içerisinde oluşturulması, içinde cami türünün de yer aldığı vakıf enstitüsünün var olması ve amacıyla bağlantılıdır. Osmanlı şehrinin kurulmasında, ana unsurlar olan "cami", "bedesten" ve "imaret" gibi yapılar genel olarak birer vakıf yapısıdır.

Manastır'ın, bir "Osmanlı Şehri" olmasında şüphesiz ki, Sungur Çavuş Bey Vakfı'nın önemi büyüktür. H.838/m. 1435-36 tarihli (V.G.M. A.d.989,s.204/157) bu vakfiyeden öğrenildiğine göre, Manastır'da 1 cami, 1 medrese, 1 han, 1 imaret (zaviye), 7 değirmen, 25 dükkân,1 üzüm bağı ve 2 arsa vakfedilmiştir.

Sungur Çavuş Bey Camisi, şehrin ana unsurlarından ilkinin temsil etmektedir ve buraya yerleşen olan Müslüman halkının ihtiyacını karşılayan ilk büyük camidir. Bu cami, Osmanlı döneminde şehrin göbeği olan, kuzeydoğu kesiminde inşa edilmiştir¹.Tereke pazarı olarak bilinen bu bölümün ikinci büyük yapısı, Sungur Çavuş Bey camisinin birkaç sokak yukarısında, İmaret yapısıydı.²

¹ Günümüzde, İvan Milutinoviç olarak bilinen caddede inşa edilmiştir.

² Bu yapı, günümüzde İlindenska sokağında bulunmaktaydı.

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

Şehrin kuzeydoğu kesiminde inşa edilen Kırık Camii ile ilgili ise vakıf kaydına rastlanılmamıştır. Bu cami ile ilgili yazılı kaynak da neredeyse yok denilecek kadar azdır. Ayverdi, yapıyı gösteren 1912 tarihli bir posta kartını kitabına dâhil etmiştir. Ancak, yapı hakkında sadece yıkık olduğundan bahsetmiştir. (Ayverdi,1981a:107)Caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Fakat mimari özelliklerine bakıldığında muhtemelen Sungur Çavuş Bey Camisinden sonra yapılan fakat aynı dönemde var olan bir yapıydı. Bu yapı, Manastır şehrinin göbeğinde uzun yıllar varlığını sürdürmüş küçük ebatlı önemli bir camidir.

XV. yüzyılın ikinci yarısında şehrin nüfusu ve fizyonomisinin nasıl olduğunu, bu döneme ait Tapu Tahrir defterlerinden öğrenmekteyiz.

Manastır'la ilgili olan ve h.864/865-m.1460 yılına ait Tapu tahrir defterine göre, şehir, bu dönemde, yedi Müslüman ve bir Hıristiyan mahallesinden ibarettir. (Sokolovski,1963:127)

Müslüman mahalleleri, Yusuf ve İsmail Bey mahallesi, Kara Hamza mahallesi, Alâeddin mahallesi, Börekçi Ali mahallesi, Tabakhane mahallesi, Saraç Davut Bey mahallesi, Hıristiyan mahallesi ise Dabijiv isimleriyle kayıt edilmiştir. (Sokolovski,1963:129) Ayrıca, bu dönemde, esnaf sayısının, Türkler arasında daha fazla olduğu dikkati çekmektedir.

H.872/873-m.1468 tarihli tapu tahrir defterinde ise, Manastır'ın, Pazar gelirleri de dâhil olmak üzere yıllık 140.025 akçe gelirlili bir şehir olduğu belirtilmiştir. (Sokolovski,1971:34) Bu kayıt, esnaf sayısının artması ve Sungur Çavuş Bey vakfiyesinde 25 dükkanın vakfedilmesi gibi söz konusu durumların olması, şehrin bir çarşısı olduğunu göstermektedir. Şehrin ilk çarşısı muhtemelen günümüzde de Türk çarşısı olarak bilinen, Sungur Çavuş camisinin yakınlarında bulunuyordu. XV. yüzyılın ortalarında, Koca Davud Paşa Uzunçarşılı'nın (Gökbilgin,1952:405-412) vakıf eserleri arasında, Manastır'da bir bedestenin de inşa edildiğinden söz edilmiştir. Bedesten muhtemelen Türk çarşısının yakınlarında bulunuyordu. Manastır'da günümüzde Türk Çarşısının hemen yanında bulunan ve Bedesten adıyla bilinen yapı aslında bir Arasta'dır ve muhtemelen vakıf kayıtlarında bu adı geçen mimari yapının üzerinde yapılmıştır.

III. Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

1.Sungur Çavuş Bey Camii

Günümüzde, şehrin merkezindeki İshak Çelebi Efendi Camisi'nin (XVI. yy) hemen yakınında bulunduğu bilinen Sungur Çavuş Bey Cami'sinden herhangi bir kitabe intikal etmemiştir. Fakat arşiv fotoğraflarından elde ettiğimiz inşa kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir. (Resim:2)

"Bismillâhir-rahmanir-rahim ve bihî sikatî sübhanellezî esra

Bi' abdihi leylen mine'l-mescidi'l-haram ile'l-mescidi'l Aksâ emere bi bi-na-i haze'l-mescid

Eş'şerif el mübarek Hacı Çavuş Beg (Bey) bin Abdullah fî zamân sahibi'l karar naşiri'l-adli ve'l-ihsân

Murad ibn-i Mehmed bin Bayezid Han halledellahû memleketehu ve ebede saltanatahu fî tarih hamse ve işrûn ve semane- mie ammere ibn-i Abdullah haze'l-mescid sa'yen cemîlen"

Kitabeden, caminin h.825 / m. 1421-22'de Abdullah oğlu Hacı Çavuş tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

Epeyce karışık şekilde verilen Sungur Çavuş Bey Bin Abdullah Vakfiyesinin (V.G.M. A,d.989:204/157) ise ilk tasdik tarihi h.838/ m. 1435-36 yılıdır. Vakfiye, kadı asker Veli Bin İlyasü'l Hüseyini tarafından tasdik olmuştur.

Vakfiyede, Edirne'de vakfedilen eserlerin ve malların listesinden sonra Manastır'daki camiyle ilgili bilgiler verilmiştir. Manastır'da inşa ettiği cami için bir han, şehrin çarşısında birbirine bitişik 4 ev ve bahçe, bunların iradından imama 2, hatibe 4, müezzine 1 dirhem, zaviye mesalihi için Topuk Pınarı denilen yerde bir çatı altında 2 değirmen, kebe değirmeni denilen 2 değirmen, yine kebe değirmeni denilen bir değirmen, Deli Şahin köprüsü hizasında 1 değirmen, zaviye yakınında bir bahçe, Kemer Pınar'da bağ, hanın etrafında 10 ev, zaviye için camiden ayrı olarak yapılan bu vakıflardan:1/5 şeyh, 4/5 fukara ve yiyeceklere ayrılmaktadır, Manastır'da inşa ettiği han için, hana muttasıl bir dükkân vakfetmektedir. (Kaleşi,1972:65-88)

Caminin banisi, ordu komutanı Hacı Sungur Çavuş (Çavuş) Bey'dir. Tevfik, II. Murat'ın, Arnavut beyi İvan Kastriot'un oğlu olan İskender beye karşı düzenlediği baskında, ordu komutanlarından biri Sungur Çavuş Bey olduğunu yazmıştır. (Tevfik,1933:213) Sungur Çavuş Bey, Manastır'dan geçerken şehrin güzelliğinden etkilenerek padişahın bu şehirde kalmasına izin vermesini istemiştir.

Sungur Çavuş Bey Camii, "Dragor" nehrinin kıyısında İshak ve Haydar Kadı Camilerin arasında, eski tereke pazarında bulunuyordu. Vakfiyesinden anlaşıldığına göre, bu cami bir külliye yapıydı. Külliye kapsamında cami dışında, medrese, han, zaviye ve köprü bulunuyordu. Külliye'nin diğer yapıların ne zaman yıkıldıkları ile ilgili bilgilere rastlanılmamıştır. Cami 1956 yılının sonbaharında yıkılmıştır.

Sungur Çavuş Bey Camii, mimari özelliklerine göre, 10.80 x 10.80 metre boyutunda kare plânlı bir yapıydı. (Çizim 1-2)Kuzeyde üç bölümlü son cemaat yeri vardı. Merkez mekânını örten tek kubbenin çapı 10 metreydi ve dairevi bir kasnak üzerinde oturtulmuştu. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştı. Son cemaat yerinin merkez bölümü kubbe, yan bölümleri ise aynalı tonozla örtülmüştü. Minaresi yapıya bitişikti ve bu şehirdeki diğer

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

yapılardan farklı olarak yapının kuzeydoğu köşesinde yer alıyordu. (Resim:3)

Caminin cephe incelemeleri arşiv fotoğraflarından yapılmıştır. Bundan dolayı, bazı bölümler net görülmemektedir. Ancak, yapı cephelerinin taş ve tuğla malzemeleriyle alması tekniğinde inşa edildiği bellidir. Kubbe kasnağı ve minaresi ise kesme taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Sungur Çavuş Bey Camii, yapıldığı yıldan yıkılmasına kadar muhtemelen birçok değişikliğe uğramıştır. Bu, birbirine uymayan pencere düzeni, asimetrik kubbe ve kasnak orantısında hissedilmektedir.

Son cemaat yerinin kuzey cephesinde iki sağır yuvarlak kemer görülmektedir. Giriş kapısı, dikdörtgen bir niş içerisinde yer almaktadır. Güney (Resim:4) cephede iki sırada ikişer pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler sağır kemerli düz lentolu, üst sıradaki pencereler ise yuvarlak kemerlidir. Aynı düzenleme doğu cephesinde de görülmektedir. Burada da, alt sırada sağır kemerli düz lentolu iki ve üst sırada yuvarlak kemerle sonuçlanan iki pencere daha bulunmaktadır.

2.Kırık Camii

"Dragor" nehrinin sağ kıyısında inşa edilmiş olan Kırık Camii, 1974 yılında şehir imar plânı kapsamında yıkılmıştır.

Kare planlı cami, 7.90 x 7.90 metre ölçülerinde küçük ebatlı bir yapıydı. (Çizim 3) Harim kısmı, sekizgen kasnak üzerinde oturtulan tek kubbeyle örtülüydü. Kuzey kısmında iki bölümlü son cemaat yeri vardı. Kuzeybatı köşesinde yer alan minaresi, yapının beden duvarına bitişikti. (Resim:5)

Cami, irili ufaklı moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Cephelerde, son cemaat yeri ile minare kaidesinde beş sıra tuğla ve bir sıra taş kullanıldığı görülmektedir. Kasnak yüzeyinde ve minare gövdesinde tuğla malzemesi kullanılmıştır.

Caminin kuzey cephesinde sağır kemerli bir giriş kapısı ve bunun doğusunda tuğlayla şekillendirilmiş bir penceresi bulunmaktadır. Batı cephesinde biri altta olmak üzere ve diğeri üst sırada iki adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Boyutları birbirinden farklı olan pencere açıklıkları taşla doldurulmuştur. Cephenin kuzeybatı köşesinde yer alan minaresi çokgen bir kaide üzerinde durmaktadır. Minarenin yuvarlak gövdesi vardır. Üst kısmı yıkılmış olan minarenin şerefe altı kısmı mukarnas süslemelidir. Mukarnas süslemenin alt kısımlarında kabartma şeklinde motifler görülmektedir. (Resim:6) Güney cephede altta iki, üst sırada ise üç adet sivri kemerli pencere bulunmaktadır. Üst sıradaki pencere açıklıkları alt sıradakilere nazaran daha dar tutulmuştur. (Resim:7) Doğu cephede, caminin batı cephesinde olduğu gibi aynı düzenleme tertiplenmiştir.

Yazılı kaynaklarda yapının tarihiyle ilgili bilgilere rastlanılmamıştır. İnşa tarihini gösterebilecek arşiv evrakları da mevcut değildir.1974 yılında

Makedonya Kültür Eserleri Koruma Kurumu tarafından yapılan arkeolojik kazılarda, caminin altında kilise kalıntıları varlığından şüphe edilmiş ancak sonuç olarak hiçbir kalıntı bulunamamıştır. (Pavlov,2001:100)

Gerek kullanılan malzeme ve almasıık örgü sistemi, gerekse plan, cephe ve pencere düzeni, yapının XV. yüzyıl eseri olduğunu düşündürmektedir.

III. Değerlendirme

Manastır şehrinde, Osmanlı döneminden kalan toplam oniki cami mevcuttur. Bu yapılardan sekizi külliye içinde tasarlanarak inşa edilmiştir. Diğerleri ise müstakil camilerdir. Ancak, ne yazık ki, külliyelerin çoğu, ilk yapıldığı şekliyle günümüze kadar korunamamıştır. Külliyelerden altısının, sadece cami kısmı ayakta kalabilmiştir. Külliye yapılarının mevcudiyeti hakkında ise yazılı kaynaklardan bilgi alabiliyoruz. Manastır'da Osmanlı döneminden, günümüze kadar ulaşabilen külliyeler, Ahmed Şerif Bey (XIX. yy),Hacı Mahmud Bey (XVI. yy),Kadı Mahmud Efendi (Yeni Cami)(XVI.yy),Koca Ahmed Efendi (Koca Kadı)(XVI.yy), Hamza Bey (XVI.yy),Hasan Baba(Kesik Baş Tekye Camisi)(XVII.yy), Haydar Kadı (XVI.yy) ve İshak Çelebi (XVI.yy) külliyeleridir. Ayrıca, Manastır şehrinde günümüzde ayakta olan toplam dört müstakil cami bulunmaktadır. Bunlar, İsa Fakih (XVI. yy), Paftalı (XVI. yy), Çarşı (XIX. yy) ve Hatuniye (XX. yy.ln başı) Camileridir.

Camiler, plan, kütle tertibi ve örtü sistemi bakımından incelendiğinde, büyük çoğunlukta tek kubbeli olarak inşa edildikleri görülmektedir. Bu çalışmamızın konusu olan Sungur Çavuş Bey Camisi ve Kırık Camisi de tek kubbeli yapılardı. Her iki cami, diğer tek kubbeli yapılarda olduğu gibi, kare plânlı bir gövdenin kubbeye örtülmesiyle meydana getirilmişlerdir. Kubbeye geçişler, Sungur Çavuş Bey Cami'sinde pandantiflerle, Kırık Cami'sinde ise tromplarla sağlanmıştır. Sungur Çavuş Bey Cami'sinde kubbe dairevi bir kasnakla, Kırık Camisinde ise sekizgen bir kasnakla desteklenmiştir. Manastır camileri arasında, kubbeye geçişlerde pandantif uygulanmasını, Sungur Çavuş Bey Camisi dışında, Hacı Mahmud Bey Camisi (XVI. yy) ve Paftalı Camisinde (XVI. yy) görmekteyiz. İbadet mekânında kubbeye geçişin pandantiflerle sağlanması yönüyle, Hacı Mahmud Bey Camisi, Üsküp Mustafa Paşa Camisi (XV. yy) (Özer,2008:72), Üsküp İshak Bey Camisi, (XV. yy) (Kuban,2007:216),Manisa Gölarmara nahiyesindeki Şahuban Camisi(XV. yy) (Aslanapa,1986:74), Priştine Fatih Camisi (XV. yy) (Vırmiça,1999:596), Saraybosna Gazi Hüsref Bey Camisi (XVI. yy) (Andrejeviç,1984:31) ile benzerdir. Ayrıca, Sungur Çavuş Bey Camisi, son cemaat yerinin tertiplenmesi, örtü sistemindeki dairesel kasnağı ve minaresiyle 1433 tarihli İznik Mahmut Çelebi Camisi ile benzer özelliklere sahipti.

Kırık Camii'de görülen kubbenin sekizgen bir kasnakla desteklenmesi, Manastır şehrindeki diğer Osmanlı camilerinde yaygın bir uygulamadır. Şöyle ki, bu uygulamayı, Hacı Mahmud Bey, Hamza Bey, Hasan Baba ve Paf-

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

talı Camilerinde de görmekteyiz. Ayrıca, son cemaat yerinin tertiplenmesi daha doğru bu bölümün iki üniteli olması yönüyle, h.955/m.1548 Üsküp Müslihuddin bin Abdulgani (Müezzîn Hoca-Dükkâncık) Camisi ile benzerdir. Son cemaat yerindeki bu tarz düzenlemeleri ayrıca, Yeni Pazar'daki h.956/m.1549 tarihli Altın Alem (Müezzîn Hoca) Camisi ve XVII. yüzyılın sonlarına tarihlenen Niş Kale İçi Camilerinde görmekteyiz. Osmanlı mimarisinde ise bu gibi yapılardan h.860/861-m.1456 tarihli Edirne Selçuk Hatun Mescidi, h.874/875-m.1470-71 tarihli İstanbul Yavaşça Şahin Mescidi örnek verilebilir.

IV. Sonuç

Makedonya'nın güneybatısında yer alan Manastır şehri Osmanlı döneminde önemli bir siyasi, askeri ve kültür merkezidir. Manastır şehrinin Osmanlı idaresine geçmesiyle şehrin nüfusu ile fizyonomisinde değişiklik olmuştur. Bu değişikliğin yapılmasında en etken unsur vakıf enstitüsüdür. Şehrin ilk vakfi olan Sungur Çavuş Bey Vakfı, h.838/m.1434-35 tarihinde ilk defa tasdik edilmiştir. Bu vakfın eserleri bir külliye altında toplanmıştı. Külliye kapsamında cami, medrese, han, zaviye ve köprü bulunuyordu. Külliye'nin bu yapıları, Manastır şehrinin ilk Osmanlı görüntüsünü oluşturuyordu. Külliye'nin en önemli yapısı olan camisi, Makedonya Kültür Eserleri Koruma Kurumunda arşivlenen bir fotoğrafa göre, h. 825/m.1421-22'de Abdullah oğlu Hacı Çavuş tarafından yaptırılmıştır. Şehrin ilk camisi olan Sungur Çavuş Bey Camii, Balkanların en eski camisi olma özelliğini de taşımaktaydı. Bu cami, Anadolu Türk Mimarisinin devamı olarak Makedonya'da ve dolayısıyla Balkanlarda da cami mimarisinin prototipiydi. Sungur Çavuş Bey Camii, son cemaat yerinin tertiplenmesi, örtü sistemindeki dairesel kasağı ve minaresiyle İznik Mahmut Çelebi Camisi (1433) ile büyük ölçüde benzer olması dışında Balkanlarda tek kubbeli cami adı altında sınıflandırılacak sayısız caminin de öncüsü olmuştur.

Külliye'nin cami dışındaki diğer yapıları hangi tarihte yıkıldıkları konusu bilinmemektedir. Sungur Çavuş Bey Camii ise kültür eseri olmasına rağmen 1956 yılında yıkılmıştır.

Sungur Çavuş Bey Camii dışında, şehrin göbeğinde inşa edilmiş ve aynı döneme ait ikinci önemli cami Kırık Camii'dir. Bu yapının, Makedon sanat tarihçileri tarafından uzun yıllar kiliseden camiye dönüştürüldüğü düşünülmekteydi. Bundan hareket edilerek 1974 yılında, caminin altında kilise kalıntıları varlığından şüphe edilerek Makedonya Kültür Eserleri Koruma Kurumu tarafından arkeolojik kazı yapılmıştır. Fakat sonuç olarak hiçbir kalıntı bulunamamıştır. Küçük ebatlı bir cami olan Kırık Camii, son cemaat yerinin tertiplenmesi daha doğrusu bu bölümün iki üniteli olması yönüyle Balkanlarda ve Anadolu'da birçok yapı ile benzerdir.

Her iki yapı kare planlı bir harim kısmı ve bu bölümü örten tek kubbeden oluşturulmuştur. Kare planlı bir harim kısmı ve bu kısmın tek kubbeyle

örtülmüş olan camileri, Osmanlı döneminin ilk yıllarından başlayarak daha sonraki dönemlerde de görmekteyiz. Bu tür camilerin Anadolu'daki Türk mimarisinde olan ilk örnekleri Konya bölgesinde görülmektedir. (1224 tarihli Akşehir Ferruh Şah Mescidi, XIII. Yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Konya Beyhekim Mescidi v.b.) Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde tek kubbeli camilerin inşaatı, sayıları artarak devam etmektedir. Ancak, bu yapılarda, harim kısmının genişletilmesi amacıyla son cemaat yerlerinin ilave edildiğini görmekteyiz. XIV. yüzyıl başlarında inşa edilen tek kubbeli camilerin en önemli örnekleri arasında Bursa Alâeddin Bey, İznik Hacı Özbek ve Gebze Orhan Bey Camileridir.

Şüphesiz ki, bu çalışmamızın konusu olan Sungur Çavuş Bey Camii ve Kırık Camii Anadolu Türk Mimari geleneğinin devamı olarak Makedonya'daki Osmanlı Mimarisinin değerli yapılarıydı. Hem tarihi hem de mimari açıdan paha biçilmez değeri olan bu iki mimari eserimiz ülkemizin sınırları dışında kalan kültürel mirasımızdı. Ne yazık ki, Balkanlarda bulunan bu gibi birçok mimari eserimiz daha yakın geçmişte yok olmuştur. Makedonya Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettikten sonra "Kültürel Mirasın Korunması Yasası" yeniden düzenlenmiştir. Bu sırada çok sayıda Osmanlı eserimiz kültür eserler listesinden çıkartılıp farklı kurumlara devredilmiştir.

KAYNAKÇA

ANDREJEVIĆ A. (1986), *İslamska Monumentalna Umetnost XVI. Veka u Jugoslaviji, Kupolne Camiye*, Beograd.

ASLANAPA Oktay (1986), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul.

AYVERDİ E.H. (1957), "Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 1-73.

----- (1981a), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya*, C.II, Kitap 3, İstanbul.

----- (1981b), *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya*, C.III, Kitap 3, İstanbul.

BOGOJEVIĆ, K.L. (1998), *Osmanliski spomenici vo Skopje*, Skopje.

ÇETİN E. (1995), *1878-1908 Arasında Makedonya Sorunu*, İstanbul Üni.,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

DİMİTROV V.N. (1998), *Bitola,Urbano Geografski Razvoj,Društvo za nauka i umetnost*,Bitola.

DOĞRU H. (2002), "Osmanlı Devletinin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ankara.

GÖKBİLGİN M.T. (1952), *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul.

GRUYOVSKI T. (1971), *Bitola,Deystvoto na osnovnite faktori vrz opštvenno-ekonomskiot razvitok* (doktorska disertaciya), Bitola.

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

İNALCIK Halil (1974), *H.Osmansko carstvo, Klasično doba 1300-1600*, Srpska Knjizevna Zadruga, Beograd.

----- (1999), "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı Ansiklopedisi* C.1., Ankara, s.118-364.

KALEŞİ H. (1972), *Najstariji Vakufski Dokumenti u Jugoslavijina Arapskom Jeziku*, Priština.

KOCO D. (1976), "Prilog kon proučuvanjata na Bitolskiot natpis", *Zbornik na trudovi na I.kongres na sojuzot na društva na istoričarite na umetnosta na SFRJ*, Ohrid.

KONEVSKİ B. (1971), "Za imeto Bitola", *Godišen zbornik na filozofski fakultet na univerzitetot*, kn.23, Skopje.

KUBAN D. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul.

Mehmed Tefik (1933), "Kratka İstoriya Bitolskog Vilayeta", *Bratstvo*, XXVII, Beograd, s. 190-244.

MOMİDİK R. "Razvitokot na Bitolskata çarşıya(do II Svetska vojna)", *Zbornik na trudovi*, br.1, Bitola 1983/84, s. 127-148.

ORUÇ H. (1997), *Makedonya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması*, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÖZER M. (2008), *Üsküp'te Türk Devri Mimarisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

PANOV M. (1976), *Geografiya na SR Makedoniya, kn.I*, Skopje.

PANDEVSKİ M. (1990), *Makedonija na Balkanot, XIV-XX*, İstoriski koordinati Skopje.

PAVLOV Z. (2001), *Makedonya'da Tek Kubbeli Camiler*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

SOKOLOVSKİ M. (1963), "Turski Izvorni Podatoci od XV.-XVI. vek za Gradot Bitola", *GİNİ*, 1, Skopje, s.43-45.

----- (1971) "Razvoyniot pat na nekoi gradovi vo Makedoniya vo XV. i XVI. vek", *İstoriya*, Godina VII, Skopje.

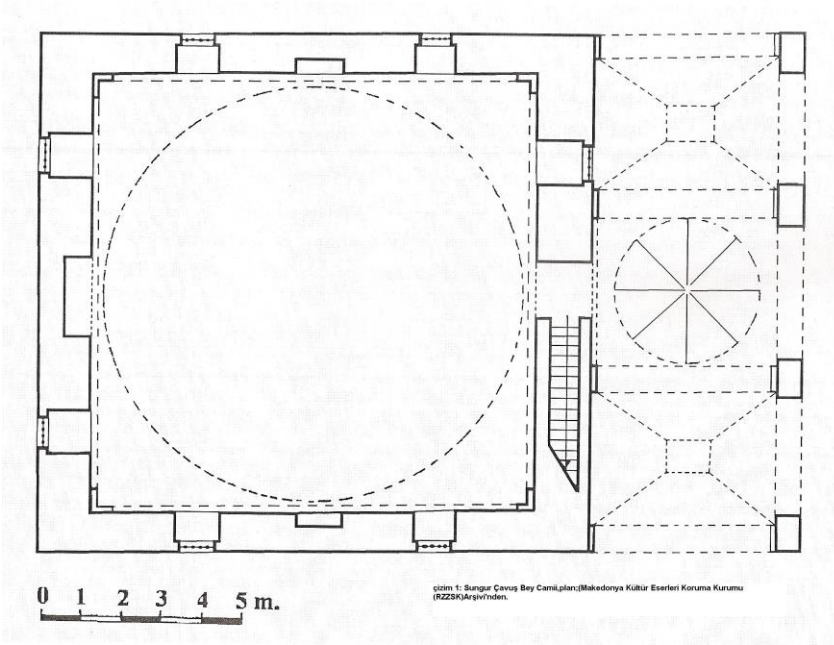
STOJANOVSKİ A. (1989), *Makedonija vo turskoto srednovekovie*, Misl, Skopje.

TOMOVSKİ K. "Camii vo Bitola", *Godišen Zbornik na Tehničkiot Fakultet*, II-2, Skopje, 1956/57, s.29-38.

UZUNÇARŞILI İ.H. (1982), *Osmanlı Tarihi, Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, C.I., 4.baskı, Ankara, s. 163-186.

VIRMİÇA R. (1999), *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

370 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Rum-ili defteri (937/1530),
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2001.

Manastır Şehri'nde Günümüzde Ayakta Olmayan İki Camii

